

een middenklasse ziet hij echter als een inherente eigenschap van een succesvolle samenleving. In de epiloog stelt Kingma dat een bouwfonds een cruciale rol speelt in de instandhouding van zo'n middenklasse. Volgens hem is er vandaag nog steeds nood aan 'een ontwikkelaar en financier van woningen voor de startende koper, de toetreders tot de middenklasse' (p. 191). Zo wil hij met dit boek hedendaagse beleidsmakers lessen laten trekken uit de idealen die Bouwfonds groot maakten, en uit de vervaging ervan die het bedrijf ten gronde richtte.

Matthijs Degraeve, Vrije Universiteit Brussel

Anne Petterson, *Eigenwijs vaderland. Populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam*. (Amsterdam: Prometheus, 2017). 363 p. (Proefschrift Leiden, 2017). ISBN 9789035143746.

DOI: 10.18352/TSEG.997

Hoe gaf het gewone volk in het negentiende-eeuwse Amsterdam uiting aan nationalistische gevoelens? Dat is de centrale vraag die Anne Petterson stelt in *Eigenwijs vaderland. Populair nationalisme in de negentiende eeuw*, waarop ze in januari 2017 aan de Universiteit Leiden promoveerde. Dit boek beoogt het onderzoek naar Nederlandse natievorming een nieuwe impuls te geven door de blik niet alleen op de activiteiten van de elite te richten, maar ook op de beleving daarvan in de lagere klassen. Ze schaaft zich daarmee in een internationale groep historici die het ontstaan van de natie vanuit het perspectief van het volk bestuderen door populaire praktijken centraal te stellen. Volgens hen was de natie niet alleen een van bovenaf gedicteerd construct, maar was het draagvlak onder bredere lagen van de bevolking minstens zo belangrijk voor het voortbestaan van de natie. In Nederland leidde deze benaderingswijze onder andere tot de bundel *Oranje onder. Populair Orangisme van Willem van Oranje tot nu* (Amsterdam 2014), waarin de beleving van Oranjegevoel onder het volk centraal staat en waaraan ook Petterson een bijdrage leverde.

Pettersons belangrijkste bron vormen nieuwsberichten en verslagen in kranten, aangevuld door lokale archieven, liedjes, brochures, pamfletten, filmmateriaal en foto's. Ze hanteert de methode van de *thick description*, waarbij het gedrag van mensen vanuit de breder historische en politieke context wordt verklaard. De reacties van gewone mensen op de onthulling van het standbeeld van Rembrandt in 1852 worden bijvoorbeeld in het bredere kader van de 'standbeeldenmanie' in de negentiende eeuw gesitueerd.

Petterson richt zich op vijf verschillende thema's: standbeelden, volksliederen, Oranjeliefde, de Boerenoorlogen en de commercialisering van de natie. Haar me-

thode om het natiegevoel van de 'gewone' Amsterdammer op het spoor te komen, pakt voor het ene thema overtuigender uit dan het andere. Zo leidt het hoofdstuk over de Boerenoorlog inderdaad tot meer inzicht over de betrokkenheid van grotere groepen van de Amsterdamse bevolking bij de nationalistische gevoelens die toen opspeelden. Mensen werden actief gemobiliseerd om de boeren in Zuid-Afrika te steunen, waarbij een beroep werd gedaan op nationalistische motieven. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de grote 'Transvaal-meeting' van 5 maart 1881, die in een mum van tijd was uitverkocht. Bij dit type bijeenkomsten ontstond een sfeer van collectiviteit, waarin nationalistische motieven de boventoon vormden. Nationaal bindend werkten ook de vele geldinzamelingen voor de slachtoffers van de oorlog, die overal in de stad plaatsvonden. Met name bij de Tweede Boerenoorlog kwam de collectiedrift flink op gang. Zo werden op scholen inzamelingsacties georganiseerd; de leerlingen van de christelijke school in de Kerkstraat brachten maar liefst achttien gulden op voor de boeren. Ook via werkplaatsen, kantoren, winkels en personeelsverenigingen kwam er geld binnen. Uit de krantenkolommen valt op te maken dat er zelfs geld werd ingezameld in de huiselijke kring, bijvoorbeeld op verjaardagen. Met behulp van dit soort concrete gegevens laat Petterson overtuigend zien dat 'gewone' Amsterdammers zeer betrokken waren bij de Boerenoorlogen en dat nationalistische motieven hierbij een rol speelden. Bij dit alles was een meer systematisch doorgevoerde analyse vanuit genderperspectief overigens welkom geweest; nu blijft impliciet hoe man-vrouwpatronen doorwerkten in de verschillende activiteiten.

Minder overtuigend zijn de hoofdstukken over de standbeelden en de volksliederen. Wat de willekeurige Amsterdammer van het standbeeld van Rembrandt of Vondel dacht en of er een relatie met natiegevoel is, blijft in nevelen gehuld. Niet alleen omdat het lastig is te achterhalen welke associaties voorbijgangers bij de standbeelden hadden, maar ook omdat evenementen rondom standbeelden voorbehouden bleven aan de 'voornamen stand'. De sociale scheidingen bleven intact, zoals Petterson zelf ook constateert. Ook valt niet meer te achterhalen wat de gemiddelde Amsterdammer precies dacht of voelde bij het zingen van 'Wien Neêrlandsch bloed' of het 'Wilhelmus'. Volgens Petterson deed de 'emotionele' ervaring van het samen zingen zijn werk in de verspreiding van vaderlandslievende gevoelens. De inhoudelijke boodschap droeg daar volgens haar niet aan bij (p. 93). Dat mag naar hedendaagse maatstaven logisch klinken, maar te bewijzen valt dit niet. Petterson spreekt zichzelf bovendien tegen wanneer ze constateert dat het zingen en spelen van beide volksliederen steeds weer bijdroeg aan de associatie van de liederen met verschillende nationale thema's en op deze wijze het nationale karakter bevestigden (p. 117). De auteur loopt hier vast omdat de bronnen geen eenduidige relatie met 'natiegevoel' suggereren. Daarbij is het de vraag welke werkelijkheid de door haar geciteerde gedichten en 'volkse' brochures precies weerspiegelen. Het is overigens jammer dat Petterson het proefschrift van Ruud

Poortier uit 2014, dat een schat aan gegevens over de ontwikkeling en receptie van ‘Wien Neêrlandsch bloed’ bevat, buiten beschouwing heeft gelaten.

Ondanks deze kanttekeningen vormt *Eigenwijs Vaderland* een belangrijke aanvulling op de bestaande nationalismliteratuur. Niet omdat dit boek de bestaande visie op het ontstaan van het Nederlandse nationalisme wezenlijk bijstelt, maar omdat het laat zien dat sommige nationalistische praktijken tot diep in haarvaten van de samenleving doordrongen.

Lotte Jensen, Radboud Universiteit Nijmegen

Peter Schoen, *Tussen hamer en aambeeld. Edelsmeden in Friesland tijdens de Gouden eeuw*. (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2016). 496 p. (Proefschrift Leiden, 2016). ISBN 9789087045999.

DOI: 10.18352/TSEG.996

Met de publicatie *Tussen hamer en aambeeld* beoogt auteur Peter Schoen het imago van de Friese edelsmeden, die leefden tussen 1500-1800, bij te stellen. Hij beschrijft in zijn inleiding dat de eenzijdige aandacht voor de esthetiek van hun objecten een beeld heeft geschetst van ambachtskunstenaars, terwijl dit niet strookt met de dagelijkse praktijk van de Friese edelsmeden. De publicatie begint met een demografisch perspectief, waarin de verhouding tussen vraag en aanbod van dit ambacht door de jaren heen uiteen wordt gezet. Vervolgens wordt de lezer in vijf delen meegenomen in de wereld van de wetgeving, de organisatiestructuur, commerciële belangen en de maatschappelijke positie van de Friese edelsmeden.

In deel één staat de wetgeving van de Friese edelsmeden centraal en wordt duidelijk gemaakt dat Friesland een bijzondere en complexe positie innam binnen de Republiek. De wetgeving voor de edelsmeden werd enerzijds bepaald door de Staten-Generaal en anderzijds door de Friese overheid. Dit resulteerde onder andere in de Landsordonnantie van 1602 met specifieke regels voor de Friese edelsmeden. Met divers archiefmateriaal worden allerlei problemen aangekaart waarmee het ambacht te maken had. Het zilver moest bijvoorbeeld tegen een vaste prijs verkocht worden, terwijl de inkoop ervan steeg. Vanaf 1531 was er steeds meer toezicht op de edelsmeden en de kwaliteit van hun zilver gekomen. Er werd een keurmeester-generaal aangesteld voor de registratie van meestertekens en na 1602 moest ook de jaarletter en het stadskeur op het vervaardigde zilver worden afgeslagen. Daarnaast komt ook onder andere aan bod hoe Friesland zich verhiel tot het dominante Amsterdam en hoe de voorgeschreven regels werden gehandhaafd.

In deel twee wordt het functioneren van de Friese edelsmedengilden belicht,